

כתב וצילם: יותם יעקבסון

נחל חלילים נותר כמובלעת טבעית בין שתי שלוחות שעליהן נבנית מבשרת ציון. המטיילים במורדו גולשים לערוץ נחל שורק, בואכה עמק הארזים. משם המרחק למור צא, ההתיישבות החקלאית היהודית הראשונה באזור בעת המודרנית, קצר מאוד.

עד לפני כמה שנים נשמעו תדיר בנחל חלילים קולות של דחפורים ושל מערבלי בטון. עתה, משהושלמה בניית השכונות משני עבריו, שבה השלווה היחסית למקום, ובמרחק הליכה קצר ממבשרת ציון אפשר לטייל בין צמחי בר ולחזות בבעלי חיים, ובהם בזים וכוסים, צבאים, שועלים ודרבנים.

המוזיקה של הטבע

נחל חלילים זורם לעבר נחל שורק, ומנקז את כל מערב ירושלים לים התיכון. ממקום החניה ליד בית ספר השלום ברחוב השלום במבשרת ציון יוצאים צפונה. מקיפים משאל את מגרש הספורט וחוצים אזור שבו פסולת בניין. כעבור כמה עשרות מטרים מגיעים לשביל מסומן ירוק ופונים בו ימינה, במורד הערוץ. כעבור כמה מאות מטרים אפשר להבחין על השלוחה משמאל בשרידי חרבות. זוהי חרבת המוצה. שבילי עפר ברורים מוליכים אליה ואפשר לטפס לעברה.

המבנה הוקם בימי בית שני. בין השרידים מבנים, מערות קבורה, גתות חצובות מהתקופה הביזנטית לדריכת ענבים (שבשוליהן נותרו שרידי פסיפס גס), בורות מים ומקוואות. מחרבת המוצה אפשר לראות כיצד הנחל כלוא בין שטחים בנויים. מצפון לערוץ ניצבים בתי שכונת רכס חלילים, השכונה הצפונית ביותר במבשרת. מדרום לערוץ עומדים בתי הפרטיים של שכונה ג', הוותיקה יותר. ממזרח רואים את שכונותיה הצפוניות של ירושלים ומעליהן את פסגת הר הצופים.

מחרבת מוצה שבים לשביל המסומן ירוק הצמוד לערוץ הנחל. הדרך חוצה שטחים מפולסים לרוחב הערוץ שתחרו מים על ידי טרסות - מדרגות חקלאיות מאבן. השטחים האלה היו בעבר קניינים של יושבי הכפר הערבי קלוניה, שנטש במלחמת העצמאות. בחלק מהשטחים עדיין גדלים עצי זית, שקד, אגס סורי וגפנים. אם יתמזל מזלכם תוכלו להבחין בכוס, דורס לילה קטן ממשפחת הינשופיים.

בגדה הדרומית במורד הנחל ממתינה האטרקציה האמיתית: המערות. קל מאוד להגיע למערות בגדה הדרומית, זו שבה חולף השביל. למערות בגדה הצפונית השוכנות במדומי מצוק אפשר להגיע רק בטיפוס. המערות נוצרו בבליה כימית המכונה קארסט - המסה (במקרה זה תת-קרקעית) של סלע הגיר בחומצה פחמתית, שנוצרת מהתרכבות מי גשם עם פחמן דו-חמצני. החומצה ממסה את הקלציט שממנו בנוי הגיר לאורך סדקים ובנקודות תורפה שבהן הסלע רך יותר. בחינת שני עברי הנחל מלמדת שכל המערות נמצאות באותו מפלס. פתחיהן העגולים, המסודרים בשורות, מזכירים נקבי חליל ומכאן שמו של הנחל. בחורף, כשרוח עזה נושבת דרך הפתחים, נשמעת לעתים יבבה.

צלילי חליל אל הגבעות

טיול משפחתי בנחל חלילים ליד מבשרת ציון עד היישוב מוצא, מההתיישבות היהודית הראשונה בעת החדשה, מזמן שילוב של טבע ושל יוזמה אנושית

↑ הנקבים שבסלע
מזכירים נקבי חלילים
→ ורד הכלב

הישן למבשרת, חוצים אותו בזהירות וממשיכים לאורך הכביש המוביל לכיוון תל אביב. חולפים על פני בית ישן שמעליו מיתמר דקל וושינגטוניה בודד. זהו בית מקלף, שרוב בני המשפחה שהתגוררה בו נרצחו במאורעות תר"פ"ט. אחד מהילדים שניצלו, מרדכי מקלף, היה לימים הרמטכ"ל השלישי של צה"ל.

מיד לאחר שחולפים על פני הבתים מימין יש פנייה ימינה למערכת שבילי עפר (שאינה מסומנת בבירור). אם פונים ימינה (בסימון שבילים כחול המקביל לסימון שביל ירושלים) וחוצים שוב את ערוץ נחל שורק, מגיעים לעין מקלף, מעיין שכבה קטן הבוקע מנקבה באורך של כ-12 מטר. מימיו נקווים לברכה קטנה שבה דגי זהב. אם פונים שמאלה מגיעים לנקודה הסמוכה למקום שבו חולף כביש 1 מעל נחל שורק. כשהערוץ יבש אפשר לחצות אותו. כשהוא מלא יש לטפס על גשר עולי הרגל הסמוך.

מוצא מתשלום ומוצא מהחומות

אחרי הליכה קצרה לאורך הכביש שמעבר לגשר מגיעים לבית הכנסת של מוצא ולבית ילין. בדרך חולפים על פני פינת חומה שאבניה הגדולות מסותתות בקפידה. אלו הם שרידי מצד צלבני. סיבוב מוצא, שמוכר מדיווחי התנועה, הוא סיבוב חד של

בעבר הרחוק היו המערות מחוברות. הן נחשפו רק כתוצאה מהתחתרותו המאוחרת יחסית של הנחל במקום. בזחילה במערה מתגלים כמה חללים יפים ואף מרפסת נוף נאה. אפשר למצוא בתוכה כמה נטיפים וזקיפים קטנים.

מעמק הארזים למוצא

מהמערות גולש השביל דרך קטע תלול, צר ומוריק יותר של הנחל. על שרידי הטרסות ניטעו עצי אורן. בסמוך לשפך נחל חלילים לנחל שורק יש חורשת ברושים שבצלה מומלץ לנוח. העצים העתיקים, המזכירים במראם ארזים, הובילו שמונה משפחות יהודיות, שב-1923 התיישבו בעינות תלם הסמוכים והקימו את היישוב בית טלמא, לכנות את המקום עמק הארזים. המעוניינים לפקוד את שרידי היישוב ויכולו לפנות שמאלה, מהלך חצי קילומטר, בדרך העפר המסומנת כחול שנמשכת לאורך הגדה המזרחית של נחל שורק. במקום שרידי מבנים, בריכות מים ובוסתנים. היישוב ננטש במאורעות תרפ"ט (שנת 1929), שבמהלכם נפגעה קשה מוצא הסמוכה.

בין אם ממשיכים לעבר עינות תלם ובין אם לא, לאחר חציית ערוצו (הזורם רק לאחר גשמים) של נחל שורק, יש לפנות ימינה בדרך עפר מסומנת ירוק החוצה את העמק דרומה. כעבור פחות מקילומטר מגיעים לכביש הגישה

בית ילין במוצא

המדריך המהיר

נקודת התחלה: החניה של בית הספר ברחוב השלום במבשרת ציון

נקודת סיום: בית ילין במוצא (ראו הוראות בהמשך)

הגעה לנקודת התחלה: נוסעים בכביש 1 מתל אביב לירושלים. במחלף הראל פונים ימינה ומיד שמאלה מעל הגשר למבשרת ציון. נוסעים ישר ברחוב הראל עד הכיכר ובה פונים ימינה. בכיכר הבאה פונים שמאלה, לרחוב השלום. כעבור 200 מטר חונים במגרש מצד שמאל, לצד בית ספר השלום וסופרמרקט

הגעה לנקודת סיום:

ממחלף הראל ממשיכים לעבר ירושלים. במחלף מוצא פונים ימינה ומיד שמאלה, לעבר מבשרת ציון. בצומת הבא פונים שמאלה וחולפים במנהרה מתחת לכביש הראשי. ביציאה מהמנהרה פונים שמאלה, לעבר תל אביב. משתלבים בכביש הראשי וכעבור כמה מאות מטרים פונים ימינה בעקבות השילוט "בית הכנסת העתיק ובית ילין"

אורך המסלול: כשלושה קילומטרים

משך המסלול: כארבע שעות

דרגת קושי: קל-בינוני

מפה: מפת טיולים וסימון שבילים מספר 9 - "מבואות ירושלים" ("הפרוורדור")
ציוד: פנסים ובגדים שמותאמים לזחילה במערות

בית ילין, מוצא

פתוח: כל השבוע, בתיאום מראש; הסיורים מיועדים לקבוצות של 20 אנשים ויותר, בודדים יכולים להצטרף לקבוצה
מחיר: 15 שקל לאדם מגיל 6, בשבת 20 שקל לאדם
טלפון: 02-5345443, 052-4257345 (רווית)

הבוערת בי, כעל הנהר הגדול 'הירדן'. את אשכולות הגפן אשר לי בהכר הזה, חזיתי במחזה נועם והנה הם גדולים כאשכולות הגפן אשר נשאו במוט בשנים. האח! מה נעמו לי הימים ההם! כל ישעי וחפצי לא היו כי אם לשבת שם ול-התנענע על שדי החמד, על פני גני עדנים, ועל פני המים אשר כעין הבדולח יצהירו, בתקווה טהורה לאכול מיגיע כפיים, ולהתרועע עם אחינו בני ציון, אשר נפשם משתוקקת לעבוד את האדמה..." (מתוך עיתון "החבצלת", שנת 1872).

ארבע שנים לאחר הקמת החווה נפטר שאול יהודה. משפחת ילין נותרה לבדה, אך בהדרגה הצטרפו אליה משפחות נוספות. עם המשפחות הראשונות נמנו משפחת כהן, שעל תולדותיה כתבה רבקה אלפר את הספר "המתנחלים בהר", ומשפחת מקלף.

בעת חריש בשדה נתקל פועל של ילין בטבעת ברזל מחוברת לאבן. תחתיה התגלה חלל עצום מהתקופה הביזנטית, שהיום משמש כאולם האירועים שמתחת לבית הכנסת. ילין הקים במקום חאן. את החלל הקדום הסב לאורווה ומעליו הקים פונדק דרכים. בהמשך הקים ילין בית בסמוך והתגורר בו עד שלהי מלחמת העולם הראשונה, שאז עזב לירושלים. לאחר המלחמה חזר להתגורר בבית עד מותו ב-1924. החאן הוסב לבית כנסת ולבית ספר לילדי המושבה. בהמשך הושכר הבית, אך בשנות ה-60 של המאה הקודמת ננטש סופית. ב-2006 שוקם המבנה ההרוס על ידי המועצה לשימור אתרים, בתיווך קק"ל ארצות הברית, שגייסו את תרומתו של ליאונרד קאהן. המבנה הוסב למרכז מבקרים המספר דרך סרטון, מוצגים ותמונות את ההיסטוריה של מוצא. ©

ייתכן יעקבסון - מורה דרך בארץ ולאורך נתיבי הסחר הקדומים באסיה. מלמד, מרצה, כותב ומצלם
www.yotamjacobson.co.il

כביש ירושלים-תל אביב, שבערלות לב חצה את העמק ואת היישוב לשניים. לא ברור ממתי קיים יישוב אנושי במוצא, אולם השם מופיע ברשימת היישובים שהיוו את גבול נחלות יהודה ובנימין: "והמצפה והכפירה והמצפה" (יהושע י"ח, כ"). מוצא מוזכרת גם בתלמוד הבבלי, בהקשר לארבעת המינים: "מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה" (תלמוד בבלי מסכת סוכה, מ"ה ע"א). הפרשנות התלמודית לשם מוצא מעניינת והיא מתייחסת לקולוניה הרומית שהוקמה כאן (מקור שמו של הכפר הערבי קלוניה) שהיתה פטורה ממס לקיסר, דהיינו מוצא מתשלום.

ראשיתו של היישוב המודרני בחתונה יוצאת דופן. דוד ילין ("הראשון", סבו של דוד ילין "השני", איש החינוך וחר קר העברית) עלה מהעיר לומזה שבפולין לישראל כי האמין שכך ייוולד לו ולאשתו בן, ואכן בישראל נולד בנו יהושע. בירושלים התיידדה המשפחה עם משפחתו של שלמה יחזקאל יהודה, יהודי בגדדי עשיר ותלמיד חכם, שעלה לי-רושלים. באותם ימים נחשבו הספרדים לעילית החברתית ואילו האשכנזים נחשבו נחותים, לכן ראשי העדה הספרדית התפלאו כשהיושע שודך לשרה, בתו של יהודה. ב-1860, כשהחלה ההתיישבות היהודית מחוץ לחומות, רכשו יהודה ודוד ילין כברת קרקע מאדמות הכפר קלוניה וזכויות שימוש במעיינות. יהושע ושאול יהודה, אחיה של שרה, יזמו הקמת יישוב חקלאי. זו היתה ההתיישבות החקלאית והיזמות הפרטית היהודית הראשונה בעת החדשה.

לימים כתב יהושע ילין: "שנים רבות נגוזו ועברו, ואנכי דימיתי כי מאושר כמוני אין, חלומות היתה בהקץ כבד לום: ברוח דמיוני ראיתי כל הכר הגדול אשר רכשתי לי בנפשי ובמאודי על יד הכפר קאלוניא, והנהו ככר הירדן, המעין הקטן היה יוצא מעמק ההר, ובא גם אל שדותיי וכרמי... על המעין ההוא הבטתי באהבת הארץ הקדושה

